

Narratieve begeleiding van kinderen

Bij sociaal-emotionele probleemsituaties rondom een kind wordt het initiatief voor ondersteuning en hulpverlening doorgaans door anderen (vaak de ouders of de leraren) genomen. Bij de probleemanalyse, het vaststellen van veranderingsdoelen en de te volgen aanpak speelt het perspectief van die hulpverleners vaak een overheersende rol. Veranderingsprocessen zijn echter pas effectief als de beleving van de direct betrokkene het startpunt is. Het is dus van groot belang om het kind zelf in een begeleidingsproces actief te betrekken. Maar hoe ervaart het kind zelf de situatie? Heeft het kind behoefte aan verandering van de situatie? In hoeverre kan het kind hierover nadenken en zelf een standpunt innemen? Vanuit deze achtergrond is een bijzondere toepassing van de ZelfKonfrontatieMethode (Hermans) voor kinderen van 6 tot 12 jaar ontwikkeld. Met behulp van deze Kinder-ZKM wordt het kind uitgenodigd om voor hemzelf belangrijke gebeurtenissen in eigen taal te verwoorden, de persoonlijke affectieve betekenis ervan aan te geven en hierover in gesprek te gaan met de hulpverlener. Er ontstaat zo een totaalbeeld van belangrijke zaken die het kind bezig houden, waar het gemotiveerd voor is, of waar het boos, angstig, verdrietig etc. over is. Afhankelijk van wat daarover met ouders, leraren en eventuele behandelaars is afgesproken, maar altijd ook met het kind zelf wordt besproken, kan deze informatie met de anderen gedeeld worden.

Werken met de ZKM bij kinderen verschilt op een aantal punten echter ingrijpend van het zelfonderzoek bij volwassenen en adolescenten. Zo is het bij een kind de vraag in hoeverre zijn gedrag mede gestuurd wordt door zijn denken over zichzelf en over de situatie, hoe zijn denken en zijn emotionele situatie elkaar beïnvloeden. Nadenken over jezelf is bij een kind nog vluchtig en situatiegebonden. Door het praten over belangrijke gebeurtenissen en personen en over de gevoelens die je daarbij kan hebben, wordt het kind de gelegenheid geboden een eigen, persoonlijk zelfverhaal te ontwikkelen en de verschillende posities in zelf-ervaren gebeurtenissen te exploreren. Het eigen levensverhaal als ordenend element is bij kinderen in de basisschoolleeftijd nog niet expliciet voorhanden. Zelfs dat “eigen” is betrekkelijk: het kind neemt vaak de interpretatie van situaties en het oordeel over zichzelf en de anderen over van de verhalen die hem door “belangrijke” volwassenen zijn aangereikt. De kinder-ZKM begeleider moet dus aansluiten bij het niveau van persoonsontwikkeling van het kind, nèt genoeg stimuleren, het kind uitdagen tot het zetten van nieuwe ‘denkstappen’. Het grensgebied tussen “ondersteunen” en “sturen” is echter heel fragiel. Een kind, en zeker een kind met een hulpvraag, verwacht nog meer dan de volwassen cliënt een “hulpverlener”. Hij ziet in de ander in de eerste plaats een volwassene: iemand die soms echt naar je luistert, echt in jou geïnteresseerd is en met je meedenkt, maar vaak ook oordeelt, al dan niet begrijpelijke grenzen stelt, al dan niet experimenteer-ruimte biedt. Die soms met je in dialoog gaat, maar vaak kom je met hem in een discussie terecht of zelfs niet eens luistert naar wat je terugzegt... als je dat ten minste nog durft of nog wil. Vaak is den volwassene iemand die het gesprek gewoon, eenzijdig kan afkappen en jou vertelt wat je behoort te doen, hoe je dat moet doen en je onder druk zet met argumenten op gedrags- en emotioneel niveau. Er is dan ook niet altijd een basale vertrouwensrelatie tussen het kind en de ZKM-begeleider; en in die onderlinge relatie probeert de ZKM-begeleider zich dan ook nog een niet-oordelende, op gelijkwaardigheid gebaseerde houding aan te meten. En die begeleider wil dan ook nog van het kind dat het een eigen standpunt gaat innemen, voor zichzelf opkomt en tegelijkertijd z'n verbondenheid met anderen serieus neemt.

Zo'n eigen mening, een eigen verhaal: dat is voor een kind geen vanzelfsprekendheid. Als kind heb je de meningen van anderen nodig, aan de hand van de meningen van belangrijke anderen leer je naar allerlei gebeurtenissen kijken, neem je meningen van hen over (zelfs al conflicteren die met elkaar). De integratie van al die situatief gebonden verhaaltjes, het je "eigen" maken of verwerpen van de verhalen van die anderen begint pas echt in de adolescentie. En die kinderZKM-begeleider, die ook een voor het kind belangrijke ander wil zijn, die geeft helemaal geen houvast???

Ook de kinderZKM-begeleider zelf worstelt met de verschillende posities en bijbehorende rolverwachtingen. Een gelijkwaardige, accepterende, niet-sturende, volgende attitude... lukt je dat als volwassene bij het begeleiden van een kind? Niet alleen: kan je dat? Maar ook: verwacht je dan niet iets van een kind dat hij nog niet kan? Heeft een kind niet soms juist sturing nodig? Kan je begeleider zijn zonder ook opvoeder te zijn? En bij een kind met een duidelijk (dreigende) afwijkende of sterk vertraagde persoonlijkheidsontwikkeling? Wanneer grijp je in, waar liggen de afgrenzingen met therapeutische benaderingen?

Ik heb daar geen definitieve antwoorden op. Ik hoop zelfs, dat ik die nooit zal krijgen. Ik hoop per kind in staat te zijn om me dat steeds weer te moeten afvragen, met mezelf en met m'n collega's te moeten bediscussiëren. Maar daar wel steeds weer iets van te leren...

Dan nu even aandacht voor de kinder-ZKM zelf: het materiaal en de procedure. Stapsgewijze proberen we er met de kinder-ZKM achter te komen in welke mate het kind zelf al greep krijgt op de ontwikkeling van een eigen verhaal. Drie aspecten van de ontwikkeling naar een reflectief persoon komen systematisch aan bod:

- kan het kind gebeurtenissen ordenen?
- kan het kind daarbij systematisch gevoelens toekennen?
- kan het kind hieruit conclusies trekken over zijn zich ontwikkelende identiteit?

Daar waar het kind stukt in dit proces ontstaat een dialoog waarin het kind nieuwe vaardigheden kan gaan ontwikkelen. Op ieder niveau zijn daarbij vanuit de optiek van de behandelaar andere doelen te formuleren.

Wanneer de ordening van gebeurtenissen nog centraal staat, zal de behandelaar er naar streven om samen met het kind te komen tot een coherent verhaal.

Realiteitsbesef en oog voor meerdere invalshoeken kan geoefend worden. Dit leidt soms tot overleg met ouders en of leraren, waardoor een gedeeld verhaal kan ontstaan. We noemen dit een probleem verkennende dialoog of een narratieve exploratie op concreet niveau. Doel is het voorkomen van fragmentatie en incoherentie.

Wanneer het verhaal daar is, biedt de gevoelenslijst een nieuw niveau van exploratie. Omdat er systematisch gewerkt wordt met zestien verschillende gevoelens en niet alleen met dat wat bij het kind overheerst, wordt nuance in gebouwd. Het doel is om ruimte te scheppen voor alle kanten van het verhaal en om het kind te leren verdragen wat er allemaal mee samenhangt. We noemen dit een expliciterende probleemoplossende dialoog. Het kind gaat zich dimensies van zijn beleving bewust worden, die tot op dat moment niet aan de orde waren.

Wanneer het kind kan nadenken over zichzelf en wat het verhaal met hem doet, ontstaat een structurerende, inzicht biedende dialoog. Voor sommige kinderen is dat een nieuw gesprek, dat voor het eerst gevoerd wordt. Dan oefent het kind in expliciet formuleren van *beliefs*, cognities over zichzelf en kijkt of die ideeën passen. Het kind

experimenteert onder begeleiding van de volwassene met zelftheorie: zijn eigen, persoonlijk narratief. Voor andere kinderen is het een dialoog die sterke overeenkomst vertoont met psychotherapeutische gesprekken zoals volwassenen die voeren. In een dergelijke dialoog krijgen alle tegenstrijdige stemmen een plek. Eerdere ideeën over je zelf staan dan ter discussie.

In een Masterclass Kinder-ZKM komt dit alles uitgebreid aan de orde, wordt er met de deelnemers gediscussieerd over de diverse (soms conflicterende) posities van de kinderZKM-begeleider in ondersteunings- en hulpverleningsprocessen, de kinderZKM-procedure en wordt het materiaal uitgebreid besproken. Ten slotte wordt aan de deelnemers gevraagd een en ander in de praktijk te gaan proberen en hun ervaringen terug te koppelen.

Dr. Jos J. Louwe
Rotterdam, 2012